

ACTA HISTRIAE
24, 2016, 4

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE
24, 2016, 4

KOPER 2016

ISSN 1318-0185

UDK/UDC 94(05)

Letnik 24, leto 2016, številka 4

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleksej Kalc, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Jože Pirjevec, Claudio Povoło (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Urednik/Redattore/
Editor:**

Gorazd Bajc

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Maja Smotlak, Petra Berlot Kužner

**Lektorji/Supervisione/
Language Editor:**

Vida Rožac Darovec

**Stavek/Composizione/
Typesetting:**

Grafis trade d.o.o.

**Izdajatelj/Editore/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko / Società storica del Litorale®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000
Koper-Capodistria, Kreljeva 3 / Via Krelj 3,
tel.: +386 5 6273-296; fax: +386 5 6273-296;
e-mail: actahistriae@gmail.com; www.zdjp.si

Tisk/Stampa/Print:

Grafis trade d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Izrez stenske poslikave Toneta Kralja v Pnevmi, cerkev sv. Silvestra (1934): Sveti Mihael prebada hudiča z obraznimi potezami Mussolinija (foto: Matjaž Prešeren).

Redakcija te številke je bila zaključena 15. decembra 2016.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: Thomson Reuters: Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities (ERIH); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL)

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>.

All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / *INDICE GENERALE* / *CONTENTS*

- Salvator Žitko:** Italijanski nacionalizem in iredentizem – valilnica za kasnejši nastanek obmejnega fašizma 689
Nazionalismo e l'irredentismo italiano - l'incubatrice del posteriore fasismo al confine orientale
Italian Irredentism and Nationalism – the Hatchery of Later Fascism on the Border
- Marta Verginella:** Dokončni boj med »severnojadranskimi rasami« v iredentističnem in fašističnem diskurzu 705
La lotta finale tra le »razze nordadriatiche« nel discorso irredentista e fascista
The Final Struggle Between the »Northern Adriatic Races« in the Irredentist and Fascist Discourse
- Jože Pirjevec:** Benito Mussolini in Slovenci 721
Benito Mussolini e gli sloveni
Benito Mussolini and the Slovenes
- Rok Svetlič:** Fašizem kot eksces nauka o npravni substanci 731
Il fascismo come un eccesso della dottrina di sostanza etica
Fascism as Excess of the Doctrine About Ethical Substance
- Gašper Mithans:** Odnosi med italijanskim fašizmom in katolicizmom: primer obmejnega območja Julijske krajine 745
I rapporti tra il fascismo italiano e il cattolicesimo: l'esempio della zona di confine della Venezia Giulia
Relations Between Italian Fascism and Catholicism: the Case Study of the Borderland of Venezia Giulia
- Bojan Godeša:** Fašizem, klerofašizem, obmejni fašizem in Slovenci 767
Il fascismo, clerofascismo, il fascismo di confine e gli sloveni
Fascism, clerical fascism, borderland fascism and the Slovenes
- Boris Mlakar:** Fašistična stranka na Primorskem v tridesetih letih 20. stoletja in poskus predstavitve njenega slovenskega članstva 787
Il partito fascista nel Litorale negli anni trenta del novecento e un tentativo di presentare i suoi membri sloveni
The National Fascist Party in the Primorska Region in the 1930s and an Attempt to Define the Membership of Slovenes in It

- Miha Kosmač:** Politično nasilje v Julijski krajini in antifašistično delovanje na idrijsko-cerkljanskem (1927–1931) 801
Violenza politica e l'attività antifascista nella Venezia Giulia durante gli anni 1927 e 1931
Political Violence and Anti-Fascist Resistance Activities in the Venezia Giulia Between 1927 and 1931
- Matic Batič:** »Dell'Italia nei confini / son rifatti gli italiani«.
 Italijanski fašizem in njegov koncept *italianità* 819
 »Dell'Italia nei confini / son rifatti gli italiani.« *Il fascismo italiano e il suo concetto di italianità*
 »Dell'Italia nei confini / son rifatti gli italiani.« *Italian Fascism and his Concept of Italianità*
- Renato Podbersič:** Obmejni fašizem in odnos do Judov 837
Il fascismo di confine e l'atteggiamento verso gli ebrei
Borderland Fascism and Attitude Toward the Jewish Population
- Jure Ramšak:** »Avtarkična strogost in preprosta italijanska duša«:
 konstrukcija novega rudarskega mesta Raša v vzhodni Istri (1936–1937) 855
 »Severità autarchica e l'anima schiettamente italiana«: *la costruzione della città d'industria mineraria di Arsia nell'Istria sud-orientale (1936–1937)*
 »Autarkic Firmness and the Simple Italian Soul«: *Construction of the New Mining Town of Arsia in Eastern Istria (1936–1937)*
- Blaž Lenarčič:** Sociološka analiza fašistične propagande na primeru medvojnega časopisa *Nova doba – L'era nuova* 873
Analisi sociologica della propaganda fascista tra le due guerre – il caso del giornale Nova doba – L'era nuova
Sociological Analysis of the Fascist Propaganda on the Case of the Interwar Newspaper Nova doba – L'era nuova
- Vida Rožac Darovec:** Komemoriranje TIGR-a v kontekstu politike spominjanja na Primorskem po letu 1991 891
Le commemorazioni del TIGR nel contesto della politica della memoria nel Litorale dopo il 1991
Commemoration of TIGR Within the Context of the Policy of Remembrance in Primorska After 1991

Mateja Režek: Obmejni fašizem in antifašizem v slovenskih zgodovinskih učbenikih od konca druge svetovne vojne do danes	905
<i>Il fascismo di frontiera e l'antifascismo nei manuali sloveni scolastici di storia dalla fine della Seconda Guerra Mondiale a oggi</i>	
<i>Borderland Fascism and Antifascism in the Slovene History Textbooks from the End of World War II Till Today</i>	
Maja Smotlak: Obmejni fašizem v perspektivi sodobne slovenske pripovedne proze v Italiji (1991–2015)	919
<i>Border Fascism in the Perspective of Contemporary Slovenian Narrative in Italy (1991–2015)</i>	
<i>Il fascismo di frontiera nella prospettiva della narrativa slovena contemporanea in Italia (1991–2015)</i>	
Vanesa Matajč: Border Fascism in the Venezia Giulia: the Issue of »Proximate Colony« in Slovenian Literature	939
<i>Obmejni fašizem v Julijski krajini: vprašanje o »koloniji v bližini« z vidika slovenske književnosti</i>	
<i>Il fascismo di frontiera nella Venezia Giulia: la questione della »colonia in vicinanza« dal punto di vista della letteratura slovena</i>	
Marco Reglia: La »pederastia« nella ex Venezia Giulia: il ruolo del confine nella repressione della mascolinità deviante durante il secondo conflitto mondiale	959
<i>Homoseksualnost v nekdanji Julijski krajini: vloga meje pri zatiranju deviantne moškosti med drugo svetovno vojno</i>	
<i>The »Pederastia« in the former Venezia Giulia: the Role of the Border in the Repression of Deviant Masculinity during the Second World War</i>	
OCENE	
RECENSIONI	
REVIEWS	
<i>Egon Pelikan:</i> Tone Kralj in prostor meje (Matic Batič)	975
<i>Marta Verginella:</i> La guerra di Bruno: l' identità di confine di un antieroe triestino e sloveno (Miha Kosmač)	978
Navodila avtorjem	981
<i>Istruzioni per gli autori</i>	984
<i>Instructions to authors</i>	988

BENITO MUSSOLINI IN SLOVENCİ

Jože PIRJEVEC

Znanstveno-raziskovalno središče, Koper, Garibaldijska 1, 6000 Koper, Slovenija

e-mail: joze.pirjevec@zrs.upr.si

IZVLEČEK

Članek govori od odnosu Benita Mussolinija do slovenske in hrvaške manjšine v Julijski krajini v obdobju med obema vojnama, pri čemer opozarja na dejstvo, da politika fašističnega "dučēja" na ideološki in propagandni ravni ni odstopala od politike iredentizma in liberalne Italije v omenjenem prostoru. Kar jo ločuje od predhodnega obdobja, ni toliko sovražen in zaničljiv odnos do "tujerodcev", ki da jih je treba čim prej asimilirati, kolikor fizično nasilje, ki je bilo uporabljeno v ta namen.

Ključne besede: slovenska in hrvaška manjšina, obmejni fašizem, Benito Mussolini, režimsko nasilje, upor, TIGR

BENITO MUSSOLINI E GLI SLOVENI

SINTESI

L'articolo descrive l'atteggiamento di Benito Mussolini nei confronti della minoranza slovena e croata nella Venezia Giulia nel periodo fra le due guerre, sottolineando il fatto che la politica del "duce" dal punto ideologico e propagandistico non differiva da quella dell'irredentismo e dell'Italia liberale. Quello che la distingue dal periodo precedente non è tanto l'ostilità e il disprezzo nei confronti degli "allogeni", destinati ad un'assimilazione più o meno rapida, quanto l'uso della violenza usata a questo fine.

Parole chiave: minoranza slovena e croata, fascismo di confine, Benito Mussolini, violenza di regime, resistenza, TIGR

Sta dva fašizma. Poleg tistega, ki se je po prvi svetovni vojni razpasel v Italiji, je še »*fascismo di confine*« (obmejni fašizem), ki se je istočasno uveljavil v tako imenovanih »novih pokrajinah«, na Južnem Tirolskem in v Avstrijskem primorju, ki jih je konec leta 1918 zasedla italijanska vojska z namenom, da jih priključi k Italijanskemu kraljestvu (Vinci, 2011). Kakor je že leta 1863 predlagal goriški filolog Graziadio Isaia Ascoli, so nove oblasti to potezo poudarile tudi tako, da so omenjene dežele preimenovala v Tridentinsko Benečijo (*Venezia Tridentina*) in Julijsko Benečijo (*Venezia Giulia*), ker so želele podčrtati njihov italijanski značaj, čeprav je bilo na Južnem Tirolskem prebivalstvo nemško, na Primorskem pa večinoma slovensko in hrvaško. Izhajajoč iz ambicije, da postane Italija velika sila, si na škodo Avstro-Ogrske zagotovi strateške meje in slednjo izrine iz jadranskega prostora, je rimska vladna elita s kraljem Viktorjem Emanuelom III. na čelu podpisala aprila 1915 s silami Antante tajni Londonski pakt, s katerim je stopila v vojno na njeni strani proti osrednjima cesarstvoma. Posledica je bila nova fronta, ki se je ob Soči globoko zarezala v slovensko ozemlje in povzročila tako italijanskim kot avstro-ogrskim četam in lokalnemu prebivalstvu veliko trpljenje. Kljub strahovitemu porazu pri Kobaridu oktobra 1917, je Italija s pomočjo zahodnih zaveznikov vztrajala v vojni in iz nje ob razpadu habsburške monarhije izšla kot zmagovalka. Ko so se italijanske čete izkrcale v Trstu, je njihov poveljnik Carlo Petitti di Roreto naslovil na Slovence proglas, v katerem jim je obljubljal spoštovanje njihovih tradicij in kulture ter več šol, kot so jih imeli v Avstriji (Pirjevec, 2007, 112). V resnici pa je vojaška uprava po navodilih rimske vlade in načelnika generalštaba Pietra Badoglia že konec novembra 1918 začela načrtno zatirati vsako izražanje »jugoslovanstva« v prepričanju, da ga je treba čim bolj omejiti v korist »italijanskega značaja« zasedene pokrajine, na katero je gledala kot na vojni plen (Kacin Wohinz, Pirjevec, 2000, 28). Pri tem je lahko računala na podporo lokalnih Italijanov, med katerimi se je od srede 19. stoletja razširil poseben tip nacionalizma, tako imenovani iredentizem, ki je že z imenom razglašal svojo prenapetost. S poudarjanjem namreč, da so Italijani v severno- in vzhodnojadranskem prostoru »neodrešeni« in da bodo taki ostali, dokler se ne bodo iztrgali iz primeža habsburške monarhije ter se združili s kraljevino Italijo. V tej težnji so povzdignili nacionalno čustvo na raven religije, ki so jo izpovedovali z gorečnostjo neofitov. Pri tem ne gre spregledati dejstva, da je bilo vodstvo iredentizma v rokah predstavnikov tržaške judovske skupnosti, ki je zaradi volilnega sistema, slonečega na privilegiranju bogatejših slojev, obvladovala mesto tako na gospodarskem kot na političnem področju. V liberalni, protipapeški Italiji, v kateri so Judje tudi zaradi svoje številčne skromnosti uživali vse pravice in dosegali najvišje položaje na družbeni lestvici, so pač videli svoj novi Jeruzalem. V težnji, da postanejo čim bolj Italijani, so se nekateri od njihovih najvidnejših predstavnikov celo izpisali iz svoje religijske skupnosti in v bistvu zamenjali eno religijo za drugo, pri čemer so še bolj kot habsburško oblast kot svojega poglavitnega sovražnika identificirali Slovence in Hrvate, v katerih so videli nevarne tekmece (Čok, 2015). Do teh »ščavov«, kot so jim zaničljivo rekli, so imeli skrajno odklonilen odnos, ki je mejil na rasizem, kakor je očitno iz njihovega časopisja iz obdobja pred prvo svetovno vojno. Slovenci so seveda vračali milo za drago in v polemiki z »Židi« tudi niso merili besed, pri čemer so si za svoj antisemitizem sposojali besedišče iz sodobnega dunajskega tiska (Podbersič, 2016).

Na to nezdravo in skrajno napeto etnično stvarnost, v kateri se je z zmago Italije v prvi svetovni vojni še okrepila prevlada iredentistov, se je cepilo fašistično gibanje. Benito Mussolini, bivši socialistični politik in zagovornik vstopa Italije v veliki spopad na strani antante, je izrabil zbežanost in razočaranje italijanskih nižjih in srednjih slojev po treh letih velikih žrtev, saj je bilo videti, da jim mir ni prinesel nobene koristi. Konec marca 1919 je v Milanu ustanovil fašistično stranko, slonečo na ideji upora proti ustaljenemu redu (Bosworth, 2016). Med prvimi Mussolinijevimi pristaši je bil tržaški Jud Piero Jaccchia, iredentist in prostozidar, ki je še isto leto prenesel fašizem tudi v Trst. Nova stranka je tu našla plodna tla in se spojila z militantnim protislovanstvom in protisocializmom. Tako se je začel oblikovati »obmejni fašizem«, znotraj katerega je imel pomembno vlogo tudi pesnik in vojni hujskač Gabriele D'Annunzio, pobudnik tako imenovanega »reškega pohoda«. Septembra 1919, ko je na Pariški mirovni konferenci tekla razprava o bodoči meji med Italijo in pravkar nastalo kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, je s peščico »legionarjev« zasedel Reko, ki naj bi po Londonskem paktu ne bila vključena v savoj-sko monarhijo, in tam oklical »Kvarnersko republiko«, češ da je to italijanska zemlja. Svoj podvig je opremil z bučno in učinkovito propagando, katere tarča so bili seveda »barbarski« Slovani. Mussolini, ki je prevzel njegovo besedišče in teatralno retoriko, ga je vneto posnemal. Potem ko so 12. julija 1920 fašisti zažgali Narodni dom v Trstu in začeli izvajati svoj pogrom v vsem prostoru, kjer sta se srečevali slovanska in italijanska etnija, je septembra prihitel v Julijsko Benečijo, kjer je med drugim nastopil tudi v Pulju. Dvajsetega septembra je imel v tamkajšnjem gledališču programski govor, s katerim je načrtoval svojo bodočo politiko do slovenske in hrvaške manjšine v Italiji. Prevzel je odgovornost za požig narodnih domov v Trstu in Pulju, nato pa še izjavil: *»Nasproti rasi, kot je slovanska, inferiorni in barbarski, ne gre voditi politike sladkorčka, temveč politiko palice. Italijanske meje morajo biti Brenner, Snežnik in Dinarsko pogorje, da, Dinarsko pogorje v pozabljeni Dalmaciji! [...] Naš imperializem mora doseči pravične meje, ki sta jih načrtala Bog in narava, in se hoče razširiti v Sredozemlje. Dovolj je poezije, dovolj je evangelijske osladnosti«* (Chiurco, 1929, 267–271).

Ko je dve leti kasneje Mussolini prišel na oblast, je še okrepil politiko palice, ki jo je udeleževal liberalna Italija. Slovenski poslanci, ki so bili izvoljeni v rimski parlament, potem ko je bila z rapalsko pogodbo načrtana meja med Italijo in Kraljevino SHS, so si dolgo časa delali utvare, da bo z osrednjimi oblastmi mogoče najti plodnejši dialog kot s prenapeteži v Julijski Benečiji. Skušali so jih prepričati, da se Italiji splača ohranjati na »vzhodni meji« relativno mirno sožitje med slovanskim prebivalstvom, ki je štel približno pol milijona, in Italijani, med katerimi ni manjkalo prišlecev z Apeninskega polotoka. Toda Mussolinija ta argument ni prepričal. V svojem prvem pogovoru z Josipom Vilfanom, predsednikom Edinosti, s katerim se je srečal kmalu po tem, ko ga je Viktor Emanuel III. imenoval za predsednika vlade, je bil brutalno odkrit: *»Asimilacija je neizbežna. Naša tritisočletna kultura je premagala doslej vse razen Judov, ki so zato tudi 2000 let trpeli«* (Pelikan, 1997, 42). Konec leta 1925 je ta politična usmeritev dobila dokončno formulacijo v tajni okrožnici, ki jo je duče poslal svojim ministrom. V njej je podal vrsto programskih navodil »za afirmacijo italijanstva na vsem ozemlju v okviru italijanskih mej«. Pri tem je izhajal iz trditve, da so ozemlja, ki so bila po vojni priklju-

čena Italiji geografsko in historično njen sestavni del. Le nasilna in arbitrarna politika tujih oblasti jim je v preteklosti na razne načine odvzela prvotni značaj, ki pa ga je treba sedaj, ko je italijanska država nad njimi znova zavladala, ponovno in popolnoma obnoviti (Kacin Wohinz, Pirjevec, 2000, 185–190).

Že pred omenjeno okrožnico, še bolj sistematično pa po njej, so fašistične oblasti prevzele vrsto ukrepov, ki so težili k uničenju slovenske in hrvaške identitete v Julijski Benečiji, pri čemer velja vsekakor poudariti, da so samo nadaljevale politiko, ki so jo izvajali iredentisti pred prvo svetovno vojno, »liberalna« Italija pa po njej. Glavne etape tega procesa so bile spreminjanje originalnih geografskih imen in toponimov, izrivanje slovenskega in hrvaškega jezika iz uradov in iz javnega življenja, preganjanje intelektualcev, ki so se morali izseliti v Kraljevino SHS, konfinacija duhovnikov na Sardinijo, odstavitev tržaško-koprškega škofa Andreja Karlina in njegova zamenjava z Angelom Bartolomassijem, dotedanjim vojaškim škofom italijanskih oboroženih sil, leta 1923 šolska reforma ministra Giovannija Gentileja, ki je predvidevala postopno ukinitve slovenskih in hrvaških javnih šol (Pelikan, 2012), zapiranje kulturnih in gospodarskih ustanov, poitalijančevanje družinskih priimkov, in končno, leta 1927, z odpravo parlamenta ukinitve političnih strank, med njimi tudi slovensko-hrvaške Edinosti. Vse to zabeleženo z ogromnim psihološkim pritiskom, slonečim na aksiomu, da so Slovenci in Hrvati »alogloti« in »alogeni«, za katere ni prostora v Julijske Benečiji, na prepovedi njihovega jezika in njegovem izgonu celo iz cerkve ter na vsakodnevem nasilju fašističnih škvader, na konfinacijah preveč upornih posameznikov v južno Italijo ali na otoke, skratka na demonizaciji vsake etnične drugačnosti (Pirjevec, 2012; Mithans, 2015).

Proti temu terorju so Slovenci odgovorili z nasiljem. Po zgledu Ircev in Baskov so tudi sami začeli organizirati tajne skupine, katerih cilj je bil boj proti fašizmu, če treba tudi z sabotažnimi akcijami in z orožjem v roki. Ta pojav, ki ga oblasti niso pričakovale, saj so bile prepričane, da »Slovani« niso zmožni organiziranega upora, je zelo vznemiril režim in ga prepričal, da je treba v Julijski Benečiji stopnjevati represijo. Že leta 1929 se je na novo ustanovljeno Posebno sodišče za zaščito države preselilo iz Rima v Pulj, da sodi petčlanski pazinski skupini, ker je s streljanjem poskušala preprečiti udeležbo istrskih kmetov na fašističnem plebiscitu. Vladimir Gortan, obtožen uboja enega izmed volivcev, je bil obsojen na smrt in ustreljen 17. oktobra 1929 (Kacin Wohinz, Pirjevec, 2000, 73). Naslednje leto se je krvava rihta ponovila: tokrat se je Posebno sodišče za zaščito države iz Rima preselilo v Trst, kjer so oblasti 1. septembra 1930 inscenirale proces proti močni skupini pripadnikov TIGRA (kakor pravimo odporniškemu gibanju, ki je težilo k osvoboditvi Trsta, Istre, Gorice in Reke). Proces, ki je zbudil veliko mednarodno pozornost (Verginella, 2009, 27; Klabjan, 2006), je v zakulisju režiral sam Mussolini v prepričanju, da so slovanski teroristi samo podaljšana roka Beograda in da je treba jugoslovanski vladi pokazati vso odločnost Italije, da se zoperstavi njenim mahinacijam. Posledično je prišlo do težkih obsodb, med njimi do štirih smrtnih, ki so bile izvršene na bazoviški gmajni 6. septembra, na rojstni dan jugoslovanskega prestolonaslednika. Mussolini je izrabil to priliko, da je ukazal zapreti še zadnjo slovensko privatno šolo v Trstu. Telegram, ki ga je v zvezi s to odločitvijo poslal tržaškemu prefektu, je bil kljub skopemu besedišču zgovoren: »Če bodo upravniki vprašali zakaj, odgovorite, da je ukaz

prišel iz Rima, kjer smo obveščeni o razmerah in naklepih Slovanov tostran in onstran meje« (Pirjevec, 1981, 166). Odnos do Slovencev in Hrvatov v Julijski Benečiji pa je ob tej priliki najbolj zgovorno izrazil dnevnik *Il Popolo d'Italia*, ki ga je ustanovil sam duče, urejal pa njegov brat Arnaldo. Ker je britanski list *Manchester Guardian* kritično komentiral tržaški proces s tem, da je primerjal slovenske upornike z iredentisti, ki so se v preteklosti borili proti Avstriji, je *Il Popolo d'Italia* odgovarjal takole: »Ali imajo stenice, ki vdoro v hišo narodnost? [...] To je historični in moralni položaj Slovanov, ki žive znotraj naših meja« (Pirjevec, 2007, 121).

V naslednjih letih se je ta zaničljivi odnos do Slovencev in Hrvatov v Julijski Benečiji nadaljeval brez opaznih sprememb, če odmislimo kratko obdobje uradne odjuge med Italijo in Jugoslavijo po letu 1937, ko sta zunanji minister Galeazzo Ciano in premier Milan Stojadinović podpisala sporazum o sodelovanju. Pri tem se je italijanska vlada neformalno obvezala, da bo nekoliko popustila svoj pritisk na manjšino, kar je imelo za posledico vzpon napol legalnega družbenopolitičnega življenja Slovencev in Hrvatov. Da pa do odločilnih premikov v odnosu med etnijami ni prišlo, kaže brutalni umor Lojzeta Bratuža, ki so ga v Gorici fašisti prisilili piti strojno olje, ker je vodil slovenski zbor pri polnočnici na Božič leta 1936 (Kacin Wohinz, Pirjevec, 2000, 58, 59). Ko je izbruhnila druga svetovna vojna in ko so se primorski narodnjaki povezali z britanskimi tajnimi službami, da se skupaj z njimi borijo proti Tretjemu rajhu in Italiji, pri čemer so organizirali vrsto sabotažnih akcij, so se razmere znova močno zaostriale (Pirjevec, 2007, 143–146). Sredi leta 1940 je »terroristom« prišla na sled italijanska tajna policija OVRA. Na Primorskem je aretirala okrog 300 ljudi in s tem za nekaj časa zatrla možnost oborožene vstaje, saj je spravila s poti njene možne voditelje. Pod pritiskom Berlina in Rima je morala ukrepati tudi beograjska vlada, ki je bila v primežu osi in je zato začela preganjati delovanje »terroristov« na svojem ozemlju. V kontekst tega vsaj navidezno prijateljskega sodelovanja s fašisti in nacisti spada tudi Mussolinijeva sugestija, naslovljena na regenta kneza Pavla, ki je po atentatu na svojega bratranca kralja Aleksandra Karadjordjevića vodil državo, naj bi za izboljšanje italijansko-jugoslovanskih odnosov uporabili rešitev, kakršno je duče pravkar dosegel s Hitlerjem za premostitev južnotiroškega vprašanja: nemško govorečemu prebivalstvu pod Brennerjem sta dala možnost, da se odloči glede narodne pripadnosti in se poitalijanči ali optira za izselitev v Tretji rajh (Stuhlpfarrer, 1985). Na isti način bi bilo mogoče po Mussolinijevem mnenju izseliti neprilagodljive Slovence in Hrvate iz Julijske Benečije na Kosovo, ki bi ga očistili »Šiptarjev«, tako da bi jih preselili v Albanijo (Pirjevec, 2000, 147). Ni znano, kako je knez Pavel reagiral na ta predlog, vsekakor pa je leta 1941 šel tako daleč, da je 25. marca privolil v podpis pakta o zavezništvu s Hitlerjem in Mussolinijem, ki pa je ostal samo na papirju. Že 26. marca so namreč v Beogradu izbruhnili siloviti nemiri, ki so jih organizirale nacionalistične srbske sile, v noči na 27. marec pa je prišlo do vojaškega udara, za katere so bile v veliki meri odgovorne britanske tajne službe. Koalicijska vlada Cvetković-Maček, ki je bila izraz pred kratkim doseženega sporazuma med Srbi in Hrvati, je padla, regent knez Pavel Karadjordjević, avtor omenjenega sporazuma in pobudnik dogovora z Rimom in Berlinom, pa je bil prisiljen v izgnanstvo. Formalno je oblast prevzel komaj 17-letni kralj Peter II., ki pa je bil samo lutka uporniške vojaške hunte (Pirjevec, 2007). Na »prevaro«, ki so mu

jo uprizorili v Beogradu, je Hitler odgovoril z vso nerazsodnostjo svojega impulzivnega značaja. Takoj je ukazal, da je treba Jugoslavijo kaznovati in ob napadu na Grčijo (tam so bili njegovi zavezniki Italijani v hudih težavah) pripraviti še napad na njeno zahodno sosedo. Šestega aprila 1941 je nemška armada zares začela s sovražnimi akcijami, pri čemer je lahko računala na pomoč Italije, Madžarske in Bolgarije. Jugoslovanske vojaške enote se temu pritisku niso mogle dolgo upirati: že deset dni kasneje so kapitulirale, medtem ko je večina pučistične vlade s kraljem Petrom na čelu zbežala pod okrilje Britancev v London (Pirjevec, 1995).

Jugoslavija je tako postala lahek plen svojih napadalcev, ki so si jo razkosali skladno z voljo in načrti najpomembnejšega med njimi: Adolfa Hitlerja. Kar zadeva tako imenovano Dravsko banovino, v katero so bile združene slovenske dežele, si je prilastil Štajersko in Gorenjsko v prepričanju, da gre za dežele, katerim je treba vrniti izvirni nemški značaj. Prekmurje je prepustil Madžarom, ki so se tudi vrnili kot na svoja tla, saj je bila pokrajina v preteklosti pod krono sv. Štefana. Ljubljano, Notranjsko in Dolenjsko pa je Hitler prepustil Italijanom, ki so obenem dobili tudi del Dalmacije. Medtem ko so se v slednji obnašali tako kot Nemci na Štajerskem in Gorenjskem, Madžari pa v Prekmurju, češ, to je naša zemlja, pa so, v nasprotju s prakso, ki so jo od leta 1918 vodili do slovenskega in hrvaškega življa v Julijski Benečiji, v »Ljubljanski pokrajini« ubrali drugačno politiko. Nanjo so gledali kot na tujo deželo, ki ji ne gre vrniti italijanskega značaja z vsiljeno asimilacijo. Tako so se odločili za taktiko sladkorčka, da uporabimo Mussolinijeve besede iz leta 1920, in ohranili v pokrajini določeno kulturno avtonomijo, v prepričanju, da si bodo s tem pridobili naklonjenost prebivalstva, predvsem vodilnih elit. Ker so pri tem lahko računali na blagoslov Vatikana, se jim je to tudi posrečilo, saj je slovenski vodilni razred s škofom Gregorijem Rožmanom na čelu sprejel aneksijo Ljubljanske pokrajine h kraljevini Italiji kot manjše zlo in upal, da bo na ta način rešil vsaj jedro smrtno ogroženega naroda (Godeša, 2011).

Škof Rožman ni računal na upornost Slovencev, ki se je izrazila že v Julijski Benečiji s tigrovskim gibanjem, in se je po tuji okupaciji udejanjila v Osvobodilni Fronti, v kateri so se združile skupine, ki so bile do sedaj v opoziciji: komunisti, krščanski socialisti in levi sokoli. Ko so se poleti 1941 v Ljubljanski pokrajini pojavili prvi simptomi upora, so bili Italijani spet presenečeni, kot so bili pred petnajstimi leti v Julijski Benečiji, pa tudi ogorčeni, saj se jim je zdelo, da Slovenci v odnosu do njih niso dovolj hvaležni. Njihovo mišljenje dobro ponazarja naslednji zapis iz dnevnikov Galeazza Ciana o pogovoru z Aldom Vidussonijem, ki ga je konec leta 1941 na splošno presenečenje Mussolini imenoval za tajnika Fašistične stranke, čeprav je bil mlad in povsem neizkušen: »Potem ko je govoril o drobnih postranskih zadevah je prešel na politične ocene in grozne predloge proti Slovincem. Vse hoče pobiti. Dovolil sem si reči, da jih je milijon. Ni važno – je odločno odgovoril, storiti je treba kot Askari¹ in vse pokončati« (Ciano, 1946, 110). Da opozori uporniški narod na to, kaj ga čaka, če bo vztrajal v svojem kljubovanju, je Mussolini decembra 1941 organiziral v Trstu tako imenovani Drugi tržaški proces. V ja-

1 Ascari so bili eritrejski plačanci, ki so sodelovali z italijanskim okupatorjem v Etiopiji in so bili znani zaradi svoje krvoločnosti.

Slika 1: Soča pri Bovcu, 1944 (podružnična cerkev sv. Jožefa). Nadangel Mihael, oblečen v slovenske narodne barve, pohodi kačo (foto: Matjaž Prešeren 2016).

dransko pristanišče se je iz Rima znova preselilo Posebno sodišče za zaščito države, ki je tokrat sodilo primorskim patriotom, aretiranim spomladi prejšnjega leta, pa še nekaterim drugim, ki so jih Italijani zaprli kasneje. Zopet je bilo med njimi pet ljudi obsojenih na smrt in ustreljenih decembra 1941 na Opčinah (Pirjevec, 1982, 75–95).

Ker se je spomladi leta 1942 partizansko gibanje v Ljubljanski pokrajini močno razmahnilo in je celo grozilo, da se bo razširilo tudi v deželo, je sam Mussolini julija 1942 prihitel v Julijsko Benečijo, da se seznaní z lokalnimi razmerami. Na srečanju, ki ga je imel s svojimi generali konec meseca v Gorici, je ugotavljal, da »nas to ljudstvo ne bo nikoli ljubilo« in da je treba proti njemu ravnati »s trdim in neupogljivim zakonom Rima.« Podobno kot je Julij Cezar pred dva tisoč leti ravnal z upornimi Galci (Kacin Wohinz, Pirjevec, 2000, 89–91). Italijani so v naslednjih mesecih v Ljubljanski pokrajini zares sprožili nadvse kruto vojaško operacijo, da bi zatrli narodnoosvobodilno gibanje, pri čemer so lahko računali na sodelovanje domačih kvizlingov, organiziranih v enote, poimenovane *Milizia Volontaria Anticomunista* (MVAC). Za slednje je pač veljala parola, da morajo biti Slovenci Mussoliniju hvaležni, ker jim je dal možnost, da se postavijo proti brezbožnemu komunizmu (Cuzzi, 1998).

Razmislek o Mussolinijevem odnosu do Slovencev se ne more izogniti ugotovitvi, da politika »obmejnega fašizma« v svojem jedru ni bila povsem originalna. Pogojevalo jo je prepričanje, ki se je uveljavilo v Evropi v 19. stoletju, da mora imeti država kot izraz suverene nacije en jezik, eno zgodovino in kulturo. V tem kontekstu ni bilo prostora za etnične manjšine, saj so bile označene kot usedlina retrogradnih in manjvrednih identitet, ki niso v sozvočju s sodobnim časom. Takšno politiko je od revolucije 1789 udejanjala sama Francija, unitaristična država *par excellence*, od nje pa jo je prevzela združena Italija, ki je težila k oblikovanju nove državne skupnosti, zato da preseže stoletno politično in jezikovno razcepljenost Apeninskega polotoka. V tem smislu je značilen stavek, ki ga je izrekel politik in pisatelj Massimo D'Azeglio, eden od poglavitnih protagonistov »risorgimenta«: »Ustvarili smo Italijo. Sedaj moramo ustvariti še Italijane.« Na ta koncept se je cepil odklonilni odnos do Slovanov, ki jih je na primer grof Camillo Benso di Cavour, najvplivnejši piemontski politik, že sredi 19. stoletja videl kot grozečo nevarnost, saj bi njihov »panslavizem« zlahka postal sredstvo carske Rusije, da razširi svoj vpliv v sredozemski prostor (De Castro, 1981, 29). Iredentizem je ta odklonilni odnos do Slovencev in Hrvatov v naslednjih desetletjih še okrepil, D'Annunzio pa mu je s svojim bleščečim besednim mojstrstvom dal primerno retorično obliko. Mussolini je med letoma 1929 in 1943, ko je vladal nad »Slovani«, podložniki savojske monarhije, samo nadaljeval več kot polstoletno prakso, slonečo na prepričanju, da so Italijani narod tisočletne kulture, ki se ji nobena druga identiteta znotraj države ne more postaviti po robu. Ker »Slovani« te vloge niso sprejeli, temveč so se nasprotno zoperstavili fašizmu z orožjem v roki, je odgovoril z vso brutalnostjo svojega totalitarnega režima. To je bila edina nova poteza, ki je ločila »obmejni fašizem« v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja od prejšnjih obdobj.

BENITO MUSSOLINI AND THE SLOVENES

Jože PIRJEVEC

Science and Research Centre, Koper, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenia

e-mail: joze.pirjevec@zrs.upr.si

SUMMARY

The article explains Benito Mussolini's attitude towards the Slovenian and the Croatian minority in the Venezia Giulia during the interwar period and it stresses the fact that on the ideological and propagandistic level, "Duce's" fascist policy did not differ from the policy of irredentism or the policy of the liberal Italy in that territory. What makes it different from the earlier period is not so much the haughty approach towards the foreigners that needed to be assimilated as quickly as possible, but rather the physical violence which was used to achieve the assimilation.

Keywords: Slovenian and Croatian minority, borderland fascism, Benito Mussolini, regime violence, resistance, TIGR

VIRI IN LITERATURA

- Bosworth, R. (2015):** Mussolini. Ljubljana, Cankarjeva založba
- Ciano, G. (1946):** Diario 1937–1943. Firenze, Rizzoli.
- Chiurco, G. A. (1929):** Storia della rivoluzione fascista. Vol. II. Firenze, Vellecchi.
- Cuzzi, M. (1998):** L'occupazione italiana della Slovenia (1941–1943). Roma, SME.
- Čok, Š. (2015):** Tržaške mestne elite na prehodu iz 19. v 20. stoletje: ustroj oblasti, povezave z Italijo, nacionalno vprašanje. Doktorska disertacija. Koper, Univerza na Primorskem.
- De Castro, D. (1981):** La Questione di Trieste. Vol. I. Trieste, LINT.
- Godeša, B. (2011):** Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Kacin Wohinz, M., Pirjevec, J. (2000):** Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Klabjan, B. (2006):** »Českoslovaško-italijanska mala vojna«: mednarodne razsežnosti prvega tržaškega procesa in reakcije na Češkoslovaškem. *Annales, Ser. hist. et sociol.*, 16, 1, 15–30.
- Mithans, G. (2015):** Reprezentacije obmejnega področja Julijske krajine v diskurzu nuncijske Ermenegilda Pellegrinettija. *Acta Histriae*, 23, 3, 333–356.
- Pelikan, E. (1997):** Josip Vilfan v parlamentu. Trst, Krožek za družbena vprašanja »Virgil Šček«.
- Pelikan, E. (2012):** Šola in otroštvo v Julijski krajini med obema vojnama. V: Škoro Babić, A. et al. (ur.): *Zgodovina otroštva*. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, 515–531.
- Pirjevec, J. (1981):** Bazovica 1930. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 21, 157–166.
- Pirjevec, J. (1982):** La fase finale della violenza fascista. I retroscena del processo Tomazič. *Qualestoria*, 10, 2, 75–94.
- Pirjevec, J. (1995):** Jugoslavija. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije. Koper, Založba Lipa.
- Pirjevec, J. (2007):** »Trst je naš!« Boj Slovence za morje (1848–1954). Ljubljana, Nova revija.
- Pirjevec, J. et al. (2012):** Fojbe. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Podbersič, R. (2016):** Judovska skupnost na Goriškem 1900–1950. Doktorska disertacija. Koper, Univerza na Primorskem.
- Stuhlpfarrer, K. (1985):** Umsiedlung Südtirol 1939–1940. Vol. I–II. Wien, München, Löcker.
- Verginella, M. (2009):** Meja drugih. Primorsko vprašanje in slovenski spomin. Ljubljana, Modrijan.
- Vinci, A. M. (2011):** Sentinelle della patria. Il fascismo al confine orientale 1918–1941. Roma, Bari, Laterza.